

studie, ook ten aanzien van de erin voorkomende personen, is indrukwekkend, en voor zover ik kan nagaan, nauwkeurig. De vrijmetselaarsloge Post nubila lux wordt hardnekkig verkeerd genoemd. Hoewel het werk door zijn detaillering misschien niet steeds gemakkelijke lectuur vormt, bevat het zeer waardevolle bijdragen tot het thema arbeidersbeweging en dagbladers in het besproken tijdvak.

A.F. Meilink

Terugblikken bij het vooruitzien. De Katholieke Arbeidersbeweging in herinneringen en beschouwingen (Baarn: Ambo, 1981, 269 blz., f35,—, ISBN 90 263 0540 0).

Nog niet zo lang geleden leek de geschiedschrijving van de arbeidersbeweging in ons land gemonopoliseerd te zijn door een groepje historici die, al of niet geïnspireerd door de renaissance van het marxisme in de jaren zestig en zeventig, hun activiteiten richtten op die delen van de arbeidersbeweging die, althans in de leer, de kapitalistische maatschappij verwierpen en de vestiging van de socialistische heilstaat als einddoel zagen. Dientengevolge waren wat betreft de vakbeweging het NVV en-vooral alles wat zich ter linkerzijde daarvan bevond begerde onderzoeksobjecten. De aandacht voor de confessionele vakbeweging was gering. Sommigen banden haar zelfs bewust uit hun blikveld vandaan, met als ideologisch bepaald motief dat de protestants-christelijke en katholieke vakbeweging geen vakbeweging in de eigenlijke zin van het woord was, geen vakbeweging dus die er was voor de bevrijding van de arbeider; zij heulde immers met en verstevigde het kapitalisme, dat de arbeider juist geknecht, ongeëmancipeerd, loonafhankelijk hield. Enkelen verrichtten wel detailstudies, maar dan toch voornamelijk om het oneigenlijke karakter van de confessionele vakbeweging aan te tonen. Van vóór de jaren zestig dateren uiteraard veel dikke boeken over de confessionele vakbeweging, geschreven bij gelegenheid van bijzondere gebeurtenissen, maar veelal gaat het hier om hagiografie, bedreven door direct betrokkenen. Voor professionele historici, die gewoon zijn hun thema's kritisch en onbevangen te moeten treden, ligt het terrein van de confessionele vakbeweging zo goed als braak.

De eerste tekenen zijn er dat zulke historici dit arbeidsveld hebben ontdekt. Met name de katholieke vakbeweging, die met het ontstaan van de FNV in 1981 institutioneel tot het verleden behoort, trekt sedert enige jaren om een complex van redenen de aandacht. Een van die redenen ligt juist in het ontstaan van de FNV. Met die gebeurtenis in zicht verleende het NKV-Verbandsbestuur het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen de opdracht de geschiedenis van de katholieke arbeidersbeweging vanaf de liquidatie van het RKWV in 1941 tot het opgaan van het NKV, tesamen met het NVV, in de FNV in 1981 te boek te stellen. Het is vooral de voorlaatste NKV-Verbandsvoorzitter Jan Mertens geweest, die het kritisch-historisch onderzoek gestimuleerd heeft. Dezelfde Jan Mertens bevestigde het dat de opdracht niet voltooid kon zijn op het moment van het fusiecongres van de FNV. Daarom nam hij met enkele anderen het initiatief om 'bij deze unieke gebeurtenis' (10) de KAB/NKV-getrouwen een liber amicorum aan te bieden. Personen die geruime tijd intern of extern een band hebben gehad met de katholieke arbeidersbeweging, werden uitgenodigd een opstel te schrijven 'over hoe zij voor zichzelf op hun vakgebied en in hun maatschappelijke werkzaamheid dé relatie met KAB/NKV hebben ervaren in de periode na de tweede wereldoorlog' (10). Uiteindelijk hebben 27 personen, die ook buiten KAB/NKV hun sporen hebben verdiend, een bijdrage aan het hier te bespreken boek geleverd.

RECENSIES

Hoofddoel van een liber amicorum is meestal de gefêteerde te behagen. Ik ben niet bevoegd om te bepalen, of het doel bij dit KAB/NKV-vriendenboek is bereikt. Ook al ontbreekt - gelukkig - de wierook, die uit menig gedenkboek over de katholieke vakbeweging opsteeg, neem ik aan dat vele KAB/NKV-leden bij het lezen plezierige uurtjes met 'AHA-Erlebnisse' beleefd hebben. Laat ik enkele kanttekeningen plaatsen bij de bruikbaarheid van het boek voor de historisch geïnteresseerde lezer.

Het is meestal ook zo dat een liber amicorum een aan thematiek en aanpak bont boeket van vriendengaven is, zeker wanneer de redactie er niet toe is overgegaan om voor de auteurs een duidelijk kader te ontwerpen. Van zulk een liber amicorum is hier sprake. Wat onmiddellijk opvalt, zijn het grote aantal thema's, het ontbreken van belangrijke thema's en de variatie in aanpak. Waarschijnlijk heeft de redactie, die in het Ten Geleide zwijgt over de opzet, eerst geoogst en daarna pas het boek geconcipieerd, een methode die maar al te vaak wordt toegepast bij het samenstellen van vriendenboeken, meestal ook een onvermijdelijke methode als een redactie zich afhankelijk weet van gelegenheidsschrijvers. En met gelegenheidsschrijvers hebben wij hier van doen.

In zijn bijdrage over het advieswerk bij de vakbeweging bekent Fons Arnolds dat hij schrijft over een randverschijnsel van het totale vakbewegingswerk (89). Welnu, de meeste bijdragen gaan over randverschijnselen, soms - zoals in het geval van Annie Kessel die herinneringen ophaalt over haar tijd in de Katholieke Arbeiders Vrouwenbeweging - op zo'n onbenullige wijze gepresenteerd dat zij beter in de pen hadden kunnen blijven. De bijdragen zijn gegroepeerd rond een achttal thema's en daarbij is opmerkelijk dat de eerste vijftig pagina's gevuld zijn met schetsen van de (afnemende) rol van de geestelijkheid en dat het thema 'KAB/NKV in het sociaal-economisch leven' pas als zesde thema aan bod komt en dan ook nog eens in slechts veertig pagina's wordt afgedaan. En hoe. Frans van der Ven geeft een theoretische verhandeling over de arbeidspositie en de medezeggenschap in de onderneming, welke verhandeling eerder thuishoort in een hand- of scholingsboek; Gerard Veldkamp zwijgt in zijn bijdrage over de vermaatschappelijking van de sociale zekerheid in vrijwel alle talen over het aandeel van KAB/NKV en Wim Reynaerts blijft, schrijvend over bezitsvorming en inkomensbeleid, steken in een parafrasering van bekende KAB/NKV-rapporten. Dat is alles over 'KAB/NKV in het sociaal-economisch leven'. Nergens - niet hier noch bij andere thema's - wordt een woord gewijd aan de activiteiten op een toch waarlijk niet onbelangrijk terrein als dat van de lonen; niemand zegt iets over het optreden van de katholieke vakbeweging in SER, Stichting van de Arbeid, Raad van Vakcentralen; wie geïnteresseerd is in de relatie van KAB/NKV met NVV en CNV of in de verhouding tot de politiek (KVP) en de overheid, vindt niets van zijn gading.

De redactie heeft dus voornamelijk randverschijnselen laten belichten door auteurs, die kennelijk angstvallig vermeden hebben om over het eigen, uit hun KAB/NKV-periode verworven erf heen te kijken. Op haar beurt heeft de redactie vermeden om onder de aangeboden opstellen streng te selecteren, met als gevolg dat een aantal bijdragen is opgenomen, dat men in dit boek niet had verwacht; die van Van der Ven en Veldkamp heb ik al genoemd en daaraan kunnen worden toegevoegd die van Jos Vollebergh over de problemen voor de vakbeweging in het algemeen bij het proces van interne democratisering en van Leo Crijs over de werkloosheid in de EG. Het meest interessant zijn nog de opstellen van Fons Arnolds, Kees Rijnvos, Theo van Schaik, Fred Grapperhaus, Sjeff Hirdes, Ben Weustink en Albert Hoogkamer over het adviseurswerk en de gezondheidszorg; zij geven inzicht in de in historisch perspectief verschuivende betekenis van dit werk door en voor KAB/NKV.

Als de inhoud van dit boek representatief zou zijn voor de activiteiten en betekenis van

de katholieke arbeidersbeweging, dan zou deze beweging inderdaad nauwelijks de belangstelling van historici verdienen. Gelukkig weten dezen wel beter. Wil de geschiedschrijving van de katholieke arbeidersbeweging meer opleveren dan navelstaarderij, dan dienen oud KAB/NKV-ers de zaak beter met het verlenen van opdrachten aan historici dan door zelf de hand aan de ploeg te slaan. Anders worden toch maar onregelmatige voren getrokken. Dat blijkt.

J. Bosmans

H.W. von der Dunk, ed., *In de schaduw van de depressie. De NSB en de verkiezingen in de jaren dertig* (Alphen aan den Rijn: A.W. Sijthoff, 1982, 222 blz., f29,50, ISBN 90 218 2632 1).

De dissertatie van de socioloog Kooy uit 1964 over het fascisme in Nederland, die voor een flink deel gebaseerd is op analyse van kiesgedrag in Winterswijk¹, heeft onmiskenbaar een voorttrekkersrol vervuld. Ondermeer historici hebben zich er door laten stimuleren. Zo probeerde de Utrechtse historicus Vellenga in zijn dissertatie uit 1975² met behulp van een analyse van enkele verkiezingsuitslagen te achterhalen, waar de NSB in Zuid-Limburg haar aanhang vandaan toverde. Deze onderzoekslijn blijkt te Utrecht te zijn voortgezet, getuige althans de hier te bespreken bundel. Daarin worden drie studies gepresenteerd, waarin de door Kooy en vooral door Vellenga ontwikkelde methode is toegepast op Twente, de Krimpenerwaard en Wassenaar. De studies zijn bewerkingen van doctoraal-scripties van respectievelijk S.H. Quee, C. Keuken en R. Louman. Zij worden ingeleid door J.T. Minderaa met een overzicht over de politieke verhoudingen in de jaren dertig en de verschuivingen binnen het partijstelsel in die jaren; tevens worden zij door hem geplaatst in de context van het tot dusver in Nederland gepleegde verkiezingsonderzoek. Hieraan vooraf gaat nog een korte, maar interessante inleiding van Von der Dunk over ontstaan en ontwikkeling van dit type fascisme-onderzoek.

De keuze van de onderzoeksgebieden is ingegeven door de begrijpelijke overweging dat de NSB er grote activiteit aan de dag gelegd heeft. In de Krimpenerwaard en in Wassenaar haalde de NSB dan ook scores, die ver boven het landelijk gemiddelde lagen; in Twente was het succes weliswaar wisselend, maar tegenover uitschieters naar beneden stonden opvallende uitschieters naar boven. Ook is een criterium geweest dat de streken socio-economisch moesten verschillen om het beeld van de oorzaken, die mensen ertoe brachten om op de NSB te stemmen, zo scherp en genuanceerd mogelijk te schetsen. Het industriegebied Twente kende een zeer heterogeen samengestelde bevolking, terwijl de Krimpenerwaard een vrij homogene agrarische gemeenschap huisvestte; Wassenaar ten slotte was een overheersend goeude gemeente.

In het bestek van deze bespreking is het ondoenlijk om alle conclusies te releveren, die te trekken zijn uit de gepresenteerde analyses van alle Provinciale-Statens- en Tweede-Kamerverkiezingen in de jaren dertig. Het beeld is daarvoor inderdaad te genuanceerd. Globaal valt te zeggen dat de conclusies niet afwijken van die van Kooy en Vellenga, conclusies overigens die in hun algemeenheid ook te vinden zijn in de louter descriptieve literatuur van bijvoorbeeld L. de Jong en A.A. de Jonge. De middenstand, de boeren en de

1. G.A. Kooy, *Het échec van een 'volkse' beweging. Nazificatie en denazificatie in Nederland 1931-1945* (Assen, 1964).

2. S.Y.A. Vellenga, *Katholiek Zuid-Limburg en het fascisme* (Assen, 1975).